

Doğu Toplumlarında ve Türkiye’de Birlikte Yaşama Arayışı: Çokkültürlülük Mü? Yoksa Yeni Bir Model Mi?

*Search For Living Together in Turkey and Eastern Societies:
Multiculturalism Or A New Model (?)*

Ertan Özensel¹

Özet

Günümüz dünyasında farklılıkların bir arada barış ve huzur içinde içine yaşaması en önemli problemlerden birisidir. Birlikte yaşama konusunda iddialı bir model olarak “çokkültürlülük”, gündemdeki yerini korumaktadır. Fakat çokkültürlülüğün uygulandığı ülkeleri göz önüne aldığımızda (başta Kanada olmak üzere) sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi vb. koşullar açısından Doğu toplumlarından ve ülkemiz koşullarından oldukça farklı özelliklere sahip olduklarını görürüz. Bu bağlamda Türkiye’nin yeni bir modele ihtiyacı olduğu görülmektedir. Türkiye’nin dünyadaki ve bölgedeki sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik koşulları göz önüne alındığında “model ülke” olması ya da olma yolunda önemli mesafeler kaydettiğine şahit olmaktayız. Nitekim Türkiye’nin farklı etnik ve dinsel kökene sahip topluluklara yönelik son yıllarda gerçekleştirdiği “açılım” politikaları model ülke olma konusunda önemli mesafeler aldığını göstermesi açısından da oldukça ümit vericidir. Ayrıca geliştirilecek “yeni bir modelin” oluşturması toplumsal barış, adalet ve ülke bütünlüğünü koruma açısından da önemli bir çabadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Birlikte Yaşamak, Yeni Bir Model, Eşit Haklar, Halat Kültür.

1 Doç. Dr.Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi,

Abstract

The survival of differences together in a peaceful and calm environment is one of the most important problems in today's world. "Multiculturalism" as a challenging model in the concept of living together protects its status quo in general agenda. However when the countries which carry out multiculturalism (starting with Canada) are considered, we can easily notice that these countries have quite different features than Eastern societies and our country's conditions according to social, cultural, historical, geographical etc. conditions. In this context it can easily be seen that Turkey needs a new model. We witness that Turkey has launched long distance in being a "model country" when we consider the socio-cultural, politic and economic conditions. Moreover Turkey's ascension policies towards different ethnicities and religious origins during last years are hopeful in the scope of taking long distnaces for being model country. In addition formation of "a new model" is a critical endaevour for protecting peace, justice and the unity of the country.

Keywords: *Multiculturalism, Living together, A New Model, Equal Rights, Rope Culture.*

Giriş

Günümüz dünyasında varolan devletlerin neredeyse tamamı etnik, dinsel, mezhepsel ve kültürel açıdan farklı özelliklere sahip topluluklardan oluşmuşlardır. Yine bu devletlerin neredeyse tamamının karşı karşıya kaldığı sorunların başında da sahip oldukları bu toplulukların eşitlik ve barış temelinde bir arada yaşamalarını sağlama çabalarıdır.

Bugün birçok Batı toplumunda olduğu gibi, Doğu toplumları da birlikte yaşama konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Günümüz Türkiye'sinin bu bağlamdaki en büyük problemlerinden birisi etnik temele bağlı ortaya çıkan ve daha çok "Kürt sorunu" olarak tanımlanan birlikte yaşama sorunudur. Şüphesiz Türkiye'de birlikte yaşama sorunu sadece etnik kökene bağlı bir sorun olarak da sınırlandırılmaz. Türkiye dinsel ve mezhepsel farklılıkların yanı sıra farklı inanç ve düşünce temelinde bir araya gelen çeşitli toplulukların farklı yaşam biçimlerini pratik hayatta gerçekleştirme sorunları ile de yüz yüzedir.

Birlikte yaşama konusunda iddialı bir model olarak "çokkültürlülük", uygulama imkanı bulduğu hatta resmi politikası haline gelen Kanada gibi ülkelerden aldığı güçle deilgili konuda en fazla gündemdeki yerini korumaktadır. Fakat çokkültürlülüğün uygulandığı ülkeleri göz önüne aldığımızda sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi vb. koşullar açısından Doğu toplumlarından ve ülkemiz koşullarından oldukça farklı özelliklere sahip olduklarını görürüz.

Diğer yandan Türkiye'nin dünyadaki ve bölgedeki sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik koşulları göz önüne alındığında "model ülke" olması ya da olma yolunda önemli mesafeler kaydettiği birçok çevre tarafından kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin "model olma" potansiyelinin en yüksek olduğu alan ise farklılıkların bir arada barış ve huzur içinde yaşayacağı bir "birlikte yaşama modeli" oluşturması ile mümkün olabilecektir. Nitekim Türkiye'nin farklı etnik ve dinsel kökene sahip topluluklara yönelik son on yılda gerçekleştirdiği "açılım" politikaları model ülke olma konusunda önemli mesafeler aldığını göstermesi açısından da oldukça ümit vericidir. Bu politikaların devamı ancak sürdürülebilir teorik ve pratik uygulamalarla mümkün olabilecektir. Bu anlamda sürdürülebilir köklü düzenlemelere ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Ayrıca sahip olduğu coğrafyanın (bazı haklı

eleştirilere rağmen) Osmanlı Modelinde olduğu gibi yüzyıllar boyunca birlikte yaşama tecrübesini yaşamış olması bu modeli oluşturması ve uygulanması açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu bize göstermektedir.

Bu makalenin amacı, bugün farklılıkların bir arada barış ve huzur içinde yaşaması adına dünya da bir model olarak varolan “çokkültürlülüğün” genelde Doğu toplumlarında özelden de Türkiye’de kendine uygulama imkanı bulup bulamayacağı sorusu ile Türkiye için farklılıkları bir arada tutacak “yeni bir model”e ihtiyacı olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Bu sorgulama gerçekleştirilirken Türkiye’nin toplumsal gerçekliğini tanımlamaya yardımcı olacağı düşünülen yeni bir kavramsallaşmaya gidilecektir. Makalede öncelikle çokkültürlülüğün nasıl bir model önerisi sunduğu üzerinde kısaca durulacak ve çokkültürlülük politikaları konusunda büyük bir şöhrete kavuşan Kanada çokkültürlülüğü üzerinden Doğu toplumlarında ve Türkiye’de bir model olarak uygulanıp uygulanamayacağı sorgulanacaktır.

Bir Kavram Olarak Çokkültürlülük

Günümüzde kültür odaklı yapılan farklılıklar sorunu tartışmalarının daha çok çokkültürlülük ekseninde gerçekleştiğini görmekteyiz. Temel özelliği ile kültürel çeşitliliği ve kültürel çoğulculuğu ifade etmek için kullanılan çokkültürlülük her şeyden önce, karmaşık iki ana unsura dayalı bir yapılanmayı içerir; Değer düzlemi ile ilgili olan boyutu ve bu karmaşık duruma karşın takınılan siyasi tavrı (Bağlı&Özensel, 2005: 35). Dolayısıyla, değer düzlemine yansıyan durumlarla, bunların siyasal bir uygulama alanı olarak ortaya çıkmasıyla karşılaşılana verilen cevap, farklılıkların bir arada ne düzeyde yaşayacağına da bir anlamda cevap olabilme imkanı sunabilecektir.

Sosyal bilimler literatüründe çokkültürlülük bağlamında tartışmaların 1990’lı yıllarda büyük bir artış gösterdiğine şahit olmaktayız. Batıda kültürel çeşitliliği ifade etmek için başlangıçta Latince kökene sahip *pluri* (çokluk) kavramı kullanılırken daha sonraları bu kavramın yerini nicel çokluk içerisindeki nitel çeşitlilik, farklılık anlamlarını da içeren *multikavramının* kullanımı yaygınlaşmıştır (Anık,2012: 78). Çokkültürlülüğün bir kavram olarak ortaya çıkış koşullarına baktığımızda, ilk olarak sömürgecilik dönemiyle başladığını görürüz. Sosyal yapıların

kendine özgü formatının ciddi şekilde değişmeye başlaması ve kültürler arası etkileşimi hızlı bir şekilde gelişmesi de yine bu dönemde olmuştur. Özellikle batı sömürgeciliğinin yayılma koşullarına baktığımızda, bunu daha açık bir şekilde görmemiz mümkün olabilmektedir. Sömürgecilik dönemi sırasında kültürler arası ilişki ve etkileşimler sadece sömürgeci toplumun kültürü ile sömürge toplumunun kültürü arasında değil, bu vesile ile dünya çapında kurulan ekonomik ilişkiler ağı sayesinde, diğer başka kültürler arasında söz konusu olmuştur. Kurulan bu ekonomik ilişkiler ağı, yeni kurulan endüstriyel alanlarda çalışmak ya da başka tür ticari etkinliklerde bulunmak üzere insanları göç etmeye teşvik etmişlerdir (Balı, 2001: 189). Çokkültürlülüğün çağdaş dünyada tartışılmasında ise Kuzey Amerika'daki yerli azınlıkların konumları, hakları ve II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'ya ve özellikle Amerika kıtasına yönelik yoğun göçlerle belirginleşmiştir. Ayrıca küreselleşme ve onun sunduğu imkanlar ile ulus devletlerin sunduğu vatandaşlık anlayışının kültürel çeşitliliklere kapalı olması ve türdeş bir vatandaşlık prototipi sunması çokkültürlülüğü önemli bir tartışma alanı haline getirmiştir.

Fakat tüm bunlara rağmen çokkültürlülüğün bir sorun alanı teşkil etmesi ise daha çok ulusçuluğun açmazlarından kaynaklandığı söylenebilir. Çokkültürlülük tezi her şeyden önce ulusalcılığı aşan bir tasarımdır. Çünkü ulusta var olan farklılıklar ya yok sayılır ya da belirli bir zaman süreci içinde kabul edilen ana bütüne eklenileceği varsayılır. Böylece farklı unsurların bir ekseninde toplanıp bir birliktelik oluşturduğu, mevcut insan birlikteliğini homojenleştireceği kabul ediliyordu. Şimdiki çokkültürlülük ise bunların çeşitliliğine ve bunun da normal sayılması gerektiğine atıfta bulunmaktadır (Aydın, 2003: 41). Buna göre çokkültürlülük, ulusal birlik üstü ya da dışı bir durumdur. "Ne var ki modern ulus devletlerin bu aşamaya gelmeleri çok kolay olmamıştır. Dahası çokkültürlülüğü bir devlet politikası olarak kabul eden kimi ülkelerde bile farklı kültürlerin tanınmış olması gerçeği bu farklı etnik ve dini unsurlara istenilen oranda bir toplumsal temsil sağlayamamaktadır. Ancak modern ulus devletin kimlikleri katı bir hiyerarşiye tabi tuttuğu yapı ile kıyaslandığında çokkültürlülük söylem aşamasında olsa da kulağa hoş gelen bir tını bırakmaktadır" (Şan,2012: 31).

Dünyada çokkültürlülük kavram olarak ilk olarak 1957'de İsviçre'de

kullanıldığını görürüz fakatbu günkü anlamını daha çok 1960'ların sonunda Kanada'da bulur. Kavram hızlı bir şekilde diğer İngilizce konuşan ülkelere yayılır ve buralarda tartışılmaya başlanır (Sengstock, 2009:239).Dolayısıyla modern anlamda çokkültürlülük, Kuzey Amerika çıkışlı bir kavramdır.

En basit ifadeyle çokkültürlülük, kültürel çeşitliliği ya da kültürel çoğulculuğu ifade eden bir kavramdır. Çokkültürlülüğün hedefi de farklı kültürel kimliklere sahip toplulukların aynı toplum içinde varlıklarını kabul etme, birbirleriyle olan ilişkilerini herhangi bir çatışmaya imkan vermeden eşit ve barış içinde sürdürme ve var olan tüm politik imkanlardan eşit düzeyde yararlanmayı esas alır. Ayrıca çokkültürlülük sadece bu farklılıkları kabul etmekle kalmaz aynı zamanda farklılıklardan her hangi birisinin tek başına hakim olmasını da öngörmez. Eğer mevcut topluluk değerlerinden biri topluma hakim olursa o zaman her hangi bir 'iyi'nin topluma dayatılması söz konusu olur ve bu da çokkültürlülüğün temel ilkesine aykırı düşen bir durumdur. Dolayısıyla çokkültürlülük her biri kendi meydan okuyuşunu ortaya koyan, birbirinden farklı kültürel çoğulculuk biçimini kapsar. Bu anlamda da çokkültürlülük, hem modern toplumun kültürel bakımdan türdeş olmadığı anlamında bir tespiti, hem de bu çeşitliliğin barışçıl bir beraberlik için engel olmadığı anlamında bir yargıyı ifade edebilir (Ensaroğlu,2001: 86). Diğer bir deyişle çokkültürlülük, birtakım özel aidiyetlerin varlığını ve değerini kabul etmekle kalmayan ayrıca bunları siyasi normlara ve kurumlara kaydetmeyi de öneren belirli bir siyasi yapıyı ifade eder. Böylelikle ideolojik veya toplumsal bir çoğulculuktan normatif ve yapısal bir çoğulculuğa dönüşüm gerçekleşmiş olmaktadır (Doytcheva, 2009: 17).

Çokkültürlülüğün siyasi bir anlayış olarak devletlerin temel karakteristiklerinden biri olması gerektiği konusu ise daha çok liberal teorilerle gündeme gelmiştir. Sol liberal anlayışı benimseyen düşünürler daha çok bireyi öncellerken, sağ liberal anlayıştaki düşünürler ise daha çok kitlesel talepleri öncelemektedirler. Bu bağlamda kimi liberaller etnik-kültürel çatışmaların temelinde demokrasi ve hukuk düzenindeki eksikliklerin kendilerini etnik-kültürel çatışma biçiminde ortaya çıkardığını belirtir. Kimi liberaller, etnik-kültürel çatışmaların temelinde modernleşme ve ekonomik refahsızlığı gösterirler. Kimi liberaller ise, azınlık milliyetçiliğinin 'öteki' hakkındaki cehaletsizlikten, ön yargı-

lardan ve basmakalıp fikirlerin sürmesinden kaynaklandığını belirtirler. Ve nihayet bazı liberaller de azınlık milliyetçiliğine yabancıların iç işlerine karışması ya da halinden memnun azınlıkları, durumlarından şikayet etmeye cesaretlendirmek için yalanlar uyduran yabancı ajan, provokatörlerin neden olduğunu savunmuşlardır (Özensel, 2012: 61). Sol liberal kanatta yer alan Kymlicka, Batı toplumlarındaki demokrasilerin farklılıkların bir arada yaşamasına yönelik olarak yaptığı eleştiride, Batılı demokrasiler, demokrasinin, ekonomik refahın ve kişisel hoşgörünün, azınlık milliyetçiliğinin etkilerini azaltacağına dair en ufak bir kanıt gösteremediklerini bunun aksine belirlenen hedeflere varıldığında bile, azınlık milliyetçiliğinin Batı’da azalmayıp, arttığından (Kymlicka, 1998: 22) söz eder.

Marksist düşünürlerin genellikle çokkültürlülük anlayışına uzak olduklarına şahit oluruz. Bu anlayışa göre etnik, ulusal, dinsel veya kültürel bağlamdaki bütün kimlik biçimleri, altyapının ürünü olarak ortaya çıkan olgular olmakla birlikte, bu kimlik türleri üzerinden insana dair getirilecek bir açıklama, onun özünü açıklamaktan ziyade gizlemeye yönelik (Anık,2012: 92) teşebbüslerdir. Nitekim Marksist felsefeci Zizek’e göre çokkültürlülük, her kültürün kendine özgü kimliğini öne sürmesine imkan vereceği söylenen nötr, evrensel, yasal bir çerçevenin ütopyasıdır (Zizek, 2010: 53).

Doğu Toplamları ve Türkiye için Çokkültürlülük Bir Model Olabilir mi?

Doğu toplamları kavramı, klasik Doğu-Batı toplamları ayrışmasının temel bir kriteri olarak kullanılır. İki toplumsal ayrışmayı pekiştiren asıl unsur şüphesiz kültürel farklılıklardır. Çoğu kez “dinin” bu belirleyiciliğin temel kriterlerinden birisi olduğundan söz edilir. Aslında “din” bu ayrışmanın sadece önemli unsurlardan biridir. Örneğin Çin medeniyeti bir doğu medeniyetidir, fakat diğer Doğu medeniyetlerinden farklı bir dine sahiptir. Tarih boyunca da Doğu ve Batı Medeniyeti kavramları, bu toplamlar arasındaki farkı bütüncül anlamda en iyi belirleyen kavram olmuştur. Doğu Medeniyeti içeriği ve sunduğu argümanlar Batı Medeniyetinden oldukça farklıdır. Her şeyden önce Doğu medeniyeti insanı temel alırken, Batı Medeniyeti maddeyi temel alır. Bu bağlamda Doğu Medeniyetlerinde doğa ile uyum içinde yaşamak esas iken Batı Medeniyetlerinde doğaya hakim olmak amaçtır.

Biz bu makalede, birlikte yaşama modeli arayışındaki sorgulama ve değerlendirmemizi, Doğu toplumlarının bir parçası olan Ortadoğu ve İslam toplumları üzerinden gerçekleştirmeye çalışacağız.

Çokkültürlülük her şeyden önce İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinin bir kısmında uygulanan bir modeldir. Şüphesiz topluluğa ait olmayan ABD gibi ülkelerin çokkültürlülüğünden söz etmek mümkünse de (ABD önceden bir İngiliz sömürsü olmasına rağmen bugün bu topluluğun üyesi değildir), kavramın bu topluluk ülkelerde sıklıkla dile getirilmesi öncelikle dikkat çeken bir durumdur. Bu ülkelerin en temel özelliğinin İngiliz sömürsüne dayanan bir geçmişe sahip olmalarıdır. Topluluk ülkelerindeki fiili sömürü ilişkilerinin sona ermesi ya da Kanada örneğinde görüldüğü gibi yeni bir devlet oluşturma girişimi, çokkültürlülüğün gerek kavramsal gerekse de siyasi bir düzeni ifade etmesi anlamına kavuşmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Sömürü sonrası bu ülkelerdeki yeni düzen arayışları, öncelikle farklılıkların bir arada yaşama sorununu ortaya çıkarmış ve bu soruna bir çözüm olarak çokkültürlülük bir çözüm önerisi olarak ön plana çıkmıştır.

Oysa içinde bulunduğumuz Ortadoğu'da İngiliz Milletler Topluluğuna üye bir devlet yoktur ve devletlerin şekillenmesi ve ortaya çıkması farklı siyasal süreçleri içermektedir. Dolayısıyla devletlerin oluşum ya da dönüşüm süreçleri dönemsel siyasal faktörlerin yanı sıra daha çok kendine has temel formatlarla şekillenmiştir.

İngiliz Milletler topluluğu ülkelerin büyük bir kısmı Eyalet sistemi ile yönetilen ülkelerdir. Oysa bizim söz ettiğimiz coğrafyada Eyalet sistemi yerine "ulusal bütünlük" temelinde inşa edilmiş devletler vardır. Özellikle 19. yy. daki yeni siyasal yapılanmalar ya doğrudan ulus devletlerini ya da çoğunlukla Arap ülkelerinde görülen Arap ırkı temelinde kurulan otoriter devletler temelinde şekillenmiştir. Her ne kadar yaşanan farklı ırksal, kültürel ve dini farklılıklar arasındaki problemlerde bazı çevrelerce bir çözüm olarak eyalet sistemi sıklıkla gündeme getirilse de, ülkelerin sahip oldukları bütünlüğü parçalayacağı gerçeğieyalet sistemi ciddi eleştiri almış ve genel kabul görmemiştir. Hatta Türkiye gibi ülkelerde, çokkültürlülüğü bir kavram olarak tartışılırken bile çağrıştırdığı eyalet sistemi, ulusal bütünlüğü bozacağı kaygısıyla birçok topluluk tarafından tartışmanın dışında bırakılabilmekte ve hatta çokkültürlülüğü dile getirenler "ayrımçı ya da bölücü" sıfatlarına

maruz kalabilmektedirler. Bu yüzdendir ki, Ortadoğu coğrafyasındaki ülkelerdeki bütünlüğü bozmadan, birlikte yaşama imkanlarını geliştirecek yeni bir modelin yada modellerin oluşturulma zorunluluğu gözükmektedir. Özellikle Ortadoğu ülkelerinin birçoğunda yaşanan etnik, dinsel, mezhepsel vb. çatışmaları göz önüne aldığımızda bu zorunluluğun kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Kanada'nın kuruluş koşullarında modern ulus devlet modellerinden farklı olarak iki Milletli (İngiliz ve Fransız) bir yapıya uygun bir devlet kurmayı gerçekleştirebilmiştir. Kurucu olarak iki milletin kabul edildiği bundan dolayı da iki resmi dilin (İngilizce ve Fransızca) mevcut olduğu ve on eyaletten oluşan bir devlettir. Dolayısı ile çokkültürlülük konusu da bu iki toplumlu devlet modelinin oluşmasına paralel olarak Kanada da geliştiği söylenebilir.

Realitede Kanada'da bir takım problemlerin yaşandığı gerçeğini göz önüne aldığımızda iki toplumlu bu yapının çok sağlıklı bir şekilde gittiği de söylenemez. Fransız bölgesi olan Quebecilerin, Kanada'dan ayrılıp ayrı bir devlet kurma talepleri sürekli gündemdedir. Bu bağlamda Quebec'de, 1995'de Kanada'dan ayrılıp, ayrı bir devlet olup olmaması konusunda bir referandum yapılır. Quebec'in Kanada'dan ayrılması gerektiği yönünde oy verenlerin oranı % 49,42, ayrılmadan Kanada'da kalmasını gerektiği yönünde oy verenlerin oranı ise % 50,58 olarak gerçekleşmiştir (<http://en.wikipedia.org/wiki/quebec>). Sonuç bu şekilde gerçekleşince de iki uluslu tek devlet varlığını sürdürebilmiştir. Ayrıca Kanada 'da dikkat çeken bir sorun da Frankofon Kanadalılar ile Anglofon Kanadalılar arasında yaşanan iktidar tartışmalarıdır (Say, 2013: 178). Manitoba eyaletinde başlayan bu tartışma çeşitli boyutlarda gerek Manitoba gerekse de ülke genelinde devam etmektedir

Ortadoğu coğrafyasında da kurulan devletlere baktığımızda önemli bir kısmının bir ulus devleti bağlamında bir ırkın tarihi, kültürü, edebiyatı temel alınarak inşa edildiğine şahit oluruz. Ya da her ne kadar ulus devleti olmasalar da, devleti oluşturan unsurların belirli bir kesim tarafından oluşturulduğuna şahit olmaktayız. Nitekim Ortadoğu Kuzey Afrika'daki İslam ülkelerinde birçok devletin belirli bir sülale temelinde inşa edildiğini (Sudi Arabistan'ın Suud ailesi, Ürdün'ün Haşimi sülalesi tarafından kurulmuş olması) ya da devletin isminde doğrudan bir ırkın ifade edildiğini (Suriye Arap Cumhuriyeti, Mısır Arap Cumhuri-

yeti) görürüz. Şüphesiz bu durum farklılıkların barış içinde yaşaması bağlamında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Türkiye’de yaşanan Kürt meselesi bunun en güzel örneklerinden birisidir. Çünkü Türkiye bir ulus devleti olarak “Türk kimliği” etrafında şekillenirken diğer kimlikler ya yok sayılmış ya da zaman sürecinde ana kültür olarak kabul edilen Türk kimliğine ekleneneceği varsayılmıştır. Geline nokta, özellikle irksal faktörler ayrışmanın ve çatışmanın kaynağını oluşturmuştur.

Kanada’nın kurucu unsurları arasında din anlayışının yer almadığını ve buna göre şekillenmediğini görürüz. Dolayısıyla devletin dine göre şekillenmesi ve resmi olarak bir dinin temel parametreleri doğrultusunda bir biçimlenme söz konusu olmamıştır. Her dine eşit mesafede yaklaşmıştır. Oysa Ortadoğu ülkelerin tümünde din başat bir kurum olarak rol oynamıştır. Neredeyse bölgedeki tüm devletlerde belirgin bir “din” ön plana çıkarken, Türkiye örneğinde görüldüğü gibi devletin “resmi dini İslam’dır” denilerek, diğer dinler yok sayılmıştır. Her ne kadar Anayasa’dan daha sonra bu ibare çıkarılsa da, laik bir toplumsal düzen inşa etmeyi hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu unsurları dini hayatın içinden çıkarmaya çalışmalarına rağmen, paradoksal olarak bir dini resmileştirmiştir. Hatta uzun yıllar nüfus kâğıtlarında kişinin dininin ne olduğu yazılması zorunluluk haline getirilmiştir. Ortadoğu’nun din unsuru temelinde şekillenmesi uzun bir tarihsel sürece dayanır. İlahi dinlerin tamamına yakınının bu bölgede ortaya çıktığı ve dinin hakimiyeti anlamında mücadelelerini düşündüğümüzde dinin ne kadar önemli bir gerçekliği temsil ettiği anlaşılacaktır. Birçok dinin kutsal olarak kabul ettiği mekanların bu coğrafyada bulunması, tüm dinlerin aynı haklar temelinde örgütlenmesi barış ve huzurun sağlanmasında önceliklerden biri olacaktır.

Bilindiği gibi Kanada’yı farklı kılan bir husus da, Kanada toplumunu oluşturan farklılıkların hiçbirisi (Yerli Kızılderili kabileler istisna olsa da -maalesef çok büyük etnik temizlikle karşı karşıya kalmış olmaları onların toplumsal etkinliğini azaltmıştır-) oranın yerlisi değildir. Kanada’ya her yıl ortalama 70 bin göçmen ve mülteci gelmektedir. Örneğin Toronto’da 109 etnik dernek/topluluk bulunmakta ve 100’den fazla dil konuşulmaktadır (Doucet, 2004. 2). Yine Toronto’da yaşayanların üçte birinden fazlası İngilizceden başka bir dil konuşmaktadır

(Ceris, 2001: 33). Dolayısıyla bir topluluk diğerine oranla kendini daha fazla Kanadalı görme hakkına sahip değildir. Oysa birçok Doğu toplumunda ve Türkiye’de yaşayan farklılıkların her biri diğerine öncelene-meyecek kadar o ülkenin yerlisidir. Her bir topluluk çok uzun süredir bu topraklarda yaşamaktadırlar.

Ortadoğu ülkelerinin halkları için asli olma anlamında bir değerlendirme yaptığımızda durumun çok farklı olduğu rahatlıkla görülebilecektir. İnsanlık tarihine yön veren büyük medeniyetlerin bu coğrafya da hüküm sürmüş olması, çok uzun asırlar boyunca devam eden göç, topluluklar arasındaki keskin ayrımı önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Daha da önemlisi, bir kültürü diğerine göre daha öncelikli kabul etmek imkansız hale gelmiştir. Dinler açısından değerlendirdiğimizde, bu topraklarda en son varolan İslam dininin 15 asırlık köklü bir geçmi-şi olduğunu görürüz. Dolayısıyla bu topraklarda yaşayan toplulukların tamamının asli unsur olarak kabul edilmesi ve tümünü kapsayan bir modelin oluşturulmasının zorunlu kabul edilmesi, Ortadoğu’nun toplumsal gerçekliği doğru analiz etmek açısından oldukça gerçekçi bir yaklaşım olduğu görülecektir.

Ayrıca Kanada’ya 1700’lerden beri sürekli göç alan ve yukarıda ifade ettiğimiz koşullardan dolayı bölge üzerinde nispeten daha geç hâkimiyet kurulmasından dolayı, ülkede egemen bir “devlet ideolojisi”nin oluşu-mu gecikmiş ve devletin belirli bir vatandaş prototipi olmamıştır. Bu anlamda devletin istediği tek şey, vatandaşlarının yasalara uymasındır.

Oysa bu coğrafyada yaşayan devletlerin birçoğu, kendileri önceki devletin mirasını devralmadıklarını resmi olarak deklare etmelerine rağmen, çok eskilere dayanan köklü bir devlet geleneği ve ideoloji-sine sahiptirler. Bu bağlamda yine Türkiye’ye baktığımızda, yeni bir devlet ve yeni bir ideoloji olarak şekillenme çabasına giren Türkiye Cumhuriyeti’nin kurumsal işleyişinde ve siyasal geleneğinin tamamına yakınında Osmanlı Devleti’nin siyasal ve kurumsal güçlü etkileri görülür.

Vatandaşlık meselesi bugünkü Kanada çokkültürlülüğünün en temel öğelerinden biri olduğu söylenebilir. Bugün Kanada, vatandaşlarından “Kanada Vatandaşı” olmanın ötesinde herhangi bir kimlik tanımı talebinde bulunmadan “sosyal vatandaşlığı” ön plana çıkaran politika-

lar izlemektedir. Aslında, çokkültürlülüğün içini dolduran kavramda “vatandaşlık bilinci”dir. Belki de çokkültürlülüğün asıl büyüğü de bu sosyal vatandaşlıktır. Kanada Yurttaşlık Formu’da bu bilinci destekleyici öğelere sahiptir. Buna göre Kanadalıları bir arada tutan belli başlı değerler şunlardır. 1. Eşitlik ve hakkaniyet inancı, 2. İstişare ve diyalog inancı, 3. Uzlaşma ve hoşgörü, 4. Çeşitliliğin desteklenmesi, 5. Şefkat ve cömertlik, 6. Doğal çevreye tutkunluk, 7. Özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişim (Kymlicka, 1998: 283).

Dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, Kanada çokkültürlülüğü sosyal vatandaşlıkla yürüyen bir süreçtir. Yani vatandaşlık bilincidir. Nitekim Kanada kimliği de zaten kendini bununla var etmektedir. Sosyal vatandaşlık ve bu vatandaşlığın sağladığı imkânlar ile farklı toplum kökenli bireylerin kendilerini Kanadalı olmaktan gurur duymalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla Kanada çokkültürlülüğü, içinde çok büyük imkânların olduğunu söyleyebileceğimiz bir sosyal vatandaşlık fikri ile geliştirilerek ideale dönüştürülmüştür. Aslında Kanada’da ifade edilen çokkültürlülük, bir anlamda, “kekin üzerindeki krema”dır. Dolayısıyla çokkültürlülüğü oluşturan asıl olgu (kek), temel hak ve özgürlüklerle vatandaşa sağlanan imkânlardır. Teorik olarak da bu imkânlar ve özgürlükler sağlandığı ölçüde daha hoşgörülü bir ortam oluşturulabilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde aslında çokkültürlülük, keki (temel hak, özgürlük, imkânlar vb.) farklı şekillerde süsleyen, daha tatlı ve daha çekici hale getiren bir olgudan da başka bir şey değildir. Zira Şan (2006:333)’ında ifade etmiş olduğu gibi çokkültürlülüğü bir devlet politikası haline getirmiş Kanada, Avustralya gibi ülkeler, birçok ülkenin zaten doğallıkla sağladığı birlik bütünlük, tasada ve gururda hemfikir olmak gibi ahlaki erdem ve değerleri ve aynı evi paylaşmanın sıcaklığını oluşturabilmek için büyük çabalar harcamaktadırlar.

Oysa Ortadoğu coğrafyasında var olan devletlerin neredeyse tamamı üyelerinden, benimsediği etnik kökene dayalı bir vatandaşlık talebinde bulunmaktadır hatta bunu dayatmıştır/dayatmaktadır. Yeni bir vatandaşlık tipinin pratik olarak uygulamaya konulması, farklılıklar arasındaki ayrışmayı ortadan kaldırırken, vatandaşlık bağı ile devlete olan bağlılıkların artması mümkün olabilecektir. Muhtemeldir ki gerçekleştirilecek yeni bir vatandaşlık tanımı ya da yaklaşımı, ülkede yaşayan farklı unsurlar için yeni bir “üst kimliğin” sağlanmasına da

imkan verecektir. Her ne kadar “vatandaşlık” soyut bir kavram olarak çeşitli eleştirileri olsa da, bugünün dünyasında ülkedeki farklılıkları bir arada tutacak önemli unsurlardan birisi olarak görülmektedir. Nitekim Kanada’da her kime, nereli olduğunu sorduğunuzda, hiç tereddüt etmeden “Kanadalı” olduğunu ve bununla da gurur duyduğunu söyleyecektir. Ülkeyi oluşturan bütün unsurların farklı etnik ve dinsel köken ve anlayışa sahip bu insanların, Kanada vatandaşı etrafında bütünleşmesi, vatandaşlığın ne kadar önemli bir kavramsal gerçekliği ifade ettiği görülecektir.

Diğer yandan Ortadoğu coğrafyasında yaşayan insanların, etnik köken, dil, din vb. farklılıklarına rağmen aralarında bir kaynaşma ve birlikliklerin olduğu da görülür. Savaşlar, doğal afetler gibi nedenlerle ve asırlar boyu devam eden uzun tarihsel birliklik aynı kaderi paylaşmalarına neden olmuştur. Birçok gelenek görenek iç içe geçmiş benzer toplumsal ritüellerde çok ciddi benzerlikleri de ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bir tarih birliğinden ve birçok alanı kapsayan bir kültür birliğinden de söz edilebilir.

Türkiye Toplumunu İçin Yeni Bir Kültürel Yapı Kavramsallaştırması

Yukarıda çokkültürlülüğün en iyi modeli olarak kabul edilen Kanada çokkültürlülüğünden yola çıkılarak yapılan kısa karşılaştırma, Doğu toplumları ve Türkiye için birlikte yaşama problemine çokkültürlülüğünden farklı bir modele ihtiyaç olduğu gerçeğini ortaya koyduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çaba, ne salt entelektüel bir kaygı, ne de lüks kabul edilebilecek bir çabanın ürünüdür, bu çabayı bir zorunluluğun sonucu olarak düşünmek gerekir.

Bu coğrafya’ya, toplumsal gerçeklere uygun bir model oluşturacak güçlü deneyim ve tecrübelerle sahiptir. Çok uzun asırlar, hiçbir ırksal, dinsel, dilsel ve kültürel temeli öncelemeyen bir coğrafya olduğu bilinen bir gerçektir. Hatta tarih boyunca birlikte yaşamanın güzel örnekleri ortaya konulmuştur.

Diğer yandan şimdiye kadar Ortadoğu ve Türkiye’deki kültürlere yönelik kapsamlı bir kavramlaştırmanın yapılamaması yapılanlarında daha çok belirli bir etnik kültür üzerinden tanımlanmaya çalışılması, bugün yaşanan birçok problemin kaynağını da oluşturduğu kanaatini taşımaktayım. Aslında Ortadoğu ve Türkiye’deki kültürel yapıyı doğru

bir şekilde tanımlayacak bir yaklaşım, bu coğrafyada farklılıkların bir arada huzur ve barış içinde yaşatacak yeni bir model arayışının temelini oluşturacaktır.

İslam coğrafyası için düşündüğümüzde, Hz Muhammed'in "Medine Sözleşmesi" ile başlayan birlikte yaşama süreci, İslam toplumlarının yayılmasıyla ortaya çıkan güzel örnekler, en son olarak da kültürel çoğulculuk konusunda tarihteki en başarılı örneklerden biri Osmanlı tecrübesidir. Osmanlı farklılıkları baskı altına almayan, buna mukabil onlara yaşam imkanı veren bir devlet sistemi geliştirmiştir Bu sistem insancıl, grup farklılıklarına karşı hoşgörülü ve oldukça istikrarlıdır(Kymlicka; 1998, 240).Şüphesiz bu uzun geçmişin hiç sorunsuz olmadığından bahsedilemez ve uygulamada bazı sorunlar yaşanmıştır. Fakat bu coğrafyanın son yüz-yüz elli yıllıksürecini düşündüğümüzde, bu tür bir değerlendirme yapılmasında hiç de haksızlık edilmediği görülecektir. "Ancak Türkiye Cumhuriyeti bu siyaseti uygulama konusunda her hangi bir imkana sahip bulunmamaktaydı. Bizzat Osmanlı'nın yıkılmasını zorunlu sayan bir uluslar çağında Millet sisteminde ısrar etmek, artık geçerliliği kalmamış bir siyasi etiği ayakta tutmakta ısrar etmenin olumlu bir sonuç vermeyeceği tüm açıklığı ile ortadadır. Böylelikle "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan başlayarak sancılarını yaşayacağı bir tür "çeşitlilik" dolayısıyla "özgürlük" korkusu üstünde yapılanmasına yol açmıştır. Bu korkunun kaynağı İmparatorluğun çöküş süreci içinde yaşanan ve kolektif hafızaya kazınan feci olaylardır. İmparatorluk yöneticileri, başta anılarını saygıyla anma ve onları hakiki yüzleri ve insani dramları ile tanıma zamanının çoktan gelip çattığı çöküş döneminin Padişah-Halifeleri olmak üzere, çöküşü önlemek, en azından geciktirerek muhtemel zararları en aza indirmek konusunda gerçekten olağan üstü gayret göstermişlerdir" (Yürüşen, 1998'den akt. Şan, 2013).

Türkiye toplumu açısından var olan kültürel çeşitlilik değerlendirildiğinde; birbirinden etkilenen, birinin varlığı diğerine bağlı fakat birbirine karışmayan ve birbirinden farklı bir kültüre sahiptir. Bu kültürel yapı ne ABD modelini ifade etmek için kullanılan "eritme potası" (meltingpoth), ne de Kanada modeli için ifade edilen "salata kasesi" (saladbowl) ne benzer. Bu kültürel yapıyı, birbirine sarılmış, birbirine dolanmış, fakat bu sarmallığına rağmen birbirine karışmadan güçlü bir

yapıdan oluşur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye’deki kültürel yapıyı “halat”a benzetebiliriz. Başka bir ifade ile Türkiye’deki farklılıkların oluşturduğu kültürel yapıyı ve birlikteliği “Halat Kültür” (RopeCulture) olarak tanımlayabiliriz. Birbirine geçmiş, fakat birbirine geçen bu unsurların tamamı kendi özellikleriyle var olan ve bu sarmaşık halleriyle de güçlü bir unsuru temsil eden bir öge olmasından böyle bir tanımlama yapıyorum. Halatı oluşturan binlerce ince ipin tek başına var olmasına rağmen-ki bu ince iplerin her biri ülkedeki kültürel çeşitliliği temsil etmektedir- kendi başlarına oldukça ince, güçsüz ve dayanıksız olmalarıdır. O ince binlerce ipi güçlü kılan birbirleriyle sarmaşık olmaları ve bir arada olduklarında güçlü ve sağlam olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sağlam halat Türkiye’deki güçlü kültürel yapının kendisidir. Şüphesiz kavramın farklı açılımları ve içeriği ayrıntılı olarak ele alınıp değerlendirilebilir. Bu kavramın (halat kültür) geniş analizi ve değerlendirmesi başka bir makalenin konusudur.

Sonuç

Farklılıkların bir arada yaşaması açısından bir model olan çokkültürlülük, uygulandığı ülkelerde bazı temel sorunlarla karşı karşıya kalmasına rağmen önemli başarılar elde ettiği muhakkaktır. Fakat çokkültürlülüğün başta Kanada olmak üzere uygulandığı ülkelerin, sosyal, kültürel ve siyasal yapılarına baktığımızda ve bu ülkelerin kuruluş koşullarını incelediğimizde Doğu toplumları ve Türkiye’de uygulanabilir bir model olmadığı söylenebilir.Şan (2013)’ında ifade etmiş olduğu gibi Türkiye örneğinde çokkültürlülük modeli çerçevesinde çözüm arayışları yerine bu toplumda yüzyıllardır beraber yaşayan ve bu anlamda sayısız kültürel ve dini ortaklıkları olan toplulukların bir arada yaşama için daha farklı modeller kurabileceklerini ve bu konuda güçlü bir potansiyel bulunduğunun altı çizilmelidir. Bu, hiç bir biçimde var olan Kemalist modernleşme siyasetinin devam ettirilerek var olan sorun ve açmazların görmezden gelinmesi ya da kimlik taleplerinin basit bir daire içinde karşılıksız bırakılması anlamına da gelmeyecektir.

İçinde yaşadığımız bu topraklar birlikte yaşama konusunda güçlü tecrübe ve geleneklere sahiptir. Bu tecrübe ve gelenek bizim yeni bir model geliştirmede en büyük avantajlarımızdan birisidir. Mevcut potansiyeli harekete geçirecek güçlü tarihsel ve kültürel altyapımız bunun en büyük kanıtıdır. Ayrıca Türkiye toplumunun kültürel çeşitliliği değer-

lendirildiğinde genellikle bir ulus temelinde yapılan kültür tanımlarına şahit olmaktayız. Bütün kültürleri içine alan bir kültür tanımlaması Türkiye’deki farklılıkların barış ve huzur içinde yaşamasının öncelikli teorik temelinin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda “halat kültür” bu tanımlamayı yapmaya aday bir metafordur. Halatı oluşturan her parçanın tek başına güçsüzlüğüne rağmen bir araya gelen bu güçsüz iplerin güçlü bir halatı oluşturması Türkiye toplumundaki farklılıkların oluşturduğu birlikteliği ve gücü temsil etmesi açısından önemli bir benzetme olarak değerlendirilebilir.

Farklılıkların barış ve huzur içinde bir arada yaşatacak bir modeli oluşturmada, güçlü geçmişin parametrelerini hesaba katan, aynı zamanda çağdaş dünyanın siyasal ve toplumsal gerçeklerini de dikkate alan bir kavramlaştırmanın ya da “yeni bir modelin” oluşturması toplumsal barış, adalet ve ülke bütünlüklerini koruma açısından geç kalınmış bir arayıştır.

Kaynakça

Anık, M. (2002) *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılım Kitap yay., İstanbul.

Aydın, M. (2003) “Birlikte Yaşama Bağlamında Çokkültürlülük”, *Tez-kire Dergisi*, Sayı:35, Ankara.

Bağlı, M. & Özensel, E.(2005) *Çokkültürlü Vatandaşlık*, Çizgi Kitapevi yay., Konya.

Balı, A.Ş. (2000) *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet*, Çizgi Kitapevi yay., Konya.

Ceris, J. (2001) Centre of Excellencefor Research on Immigrationand Settlement-Toronto, Working Paper, CERIS Working Paper No: 14, Marc, Toronto.

Doucet, M, J. (2004) “Toronto’s Multicultural Reputation” CERIS, Policy Matters, October

Doytcheva, M.(2009) *Çokkültürlülük*, (Çev. T. A. Onmuş), İletişim yay. İstanbul.

Ensaroğlu, Y. (2001) “Modernleşme Sürecinde Çokkültürlülük”, *Mo-*

derneşme ve Çokkültürlülük, İletişim yay. İstanbul

Kymlicka, W. (1998) *Çokkültürlü Vatandaşlık*, (Çev. A. Yılmaz), Ayrintı yay. İstanbul

Say, Ö. (2013) *21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük ve Etnisite*, Kaknüs yay. İstanbul

Sengstock, MC. (2009) *Voices of Diversity Multi-Culturalism in America*, Springer, Nework

Şan, Mustafa K. (2006) “Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri”, *Avrupa Günlüğü EUROAGENDA*.

ŞAN, Mustafa K. ve İrfan Haşlak (2012) “Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Ana akımını Yeniden Düşünmek”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.7.S:1.

Şan, Mustafa K. (2013) “Çokkültürlülük Tartışmaları Karşısında Türkiye Gerçeği”, *11. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 27-30 Kasım 2013, Valetta.

Özensel, E. (2012) “Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C:7, S:1.

Zizek, S.(2010) *Living in the End Times*, London, Verso.

<http://en.wikipedia.org/wiki/quebec>